ISSN 1300 - 7491

Uluslararası Hakemli Dergi Yılda Dört Sayı Çıkar / *A Peer Reviewed Quarterly International Journal*

folklor/edebiyat

halkbilim • iletişim • antropoloji • sosyoloji • müzikoloji • eğitim • tarih • dil • edebiyat

2010/1

61

Annesiz Kızlar: Modern Babaların Modern Kızları

Medyanın Seyirlik Sunakları: Yarışma Programları

Kırım Karaylarının Halk Edebiyatı Kaynakları: "Mecumalar"

Cumhuriyet İdeolojisinin Halka Benimsetilmesinde Kars Halkevi ve Doğuş Dergisinin Rolü

Benlikten Kaçışın Öyküsü: *Abdullah Efendi'nin Rüyaları*

Müzik Türlerine İdeolojik Yaklaşım: 1970 - 1990 Yılları Arasındaki TRT Sansürü

Şiirde Anlatım ve İçeriğin Dilbilimsel Boyutları

Yezidi Alevi Ortak Mitosları

Nijat Özön ve Türk Sinema Tarihyazıcılığı

Türkiye'de 1960'larda Toplumsal Gerçekçi Sinemada Aile İdeolojisi

CIU
CYPRUS
INTERNATIONAL
UNIVERSITY

folklor/edebiyat
folklore/literature

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi üç aylık halkbilim • antropoloji • arkeoloji • sosyoloji • eğitim • tarih • dil • edebiyat dergisi

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ
YILDA DÖRT SAYI ÇIKAR
A Peer Reviewed Quarterly International Journal

ISSN 1300-7491 CİLT: 16 SAYI: 61 2010/1

Sahibi

ULUSLARARASI KIBRIS ÜNİVERSİTESİ Aadına
Mete Boyacı

Genel Yayın Yönetmeni
Prof. Dr. Mehmet Ali Yükselen

Yayın Yönetmenleri
Prof. Dr. Metin Karadağ (mkaradag@ciu.edu.tr)
Prof. Dr. Ahmet Pehlivan (ahmetp@ciu.edu.tr)

Sorumlu Yayın Yönetmeni
Metin Turan (mturan@ciu.edu.tr)

Düzelti
Dr. Kafiye Yinanç

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi
Uluslararası KIbrıs Üniversitesi Haspolat Kampüsü, Lefkoşa KKTC
Tel: 392. 671 11 11 dahili no: 2601
www.folkloredebiyat.org folkloredebiyat@ciu.edu.tr

Abone Koşulları
Yurtiçi Yıllık (Postalama ücreti dahil): 100 YTL
Eski Aboneler ve Öğrencilere Sayısı: 15 YTL • Yıllık (Postalama ücreti dahil) : 60 YTL
Avrupa için Sayısı: 15 EURO • Yıllık Abone Bedeli(Postalama ücreti dahil): 60 EURO
Amerika için Sayısı: 20 $ • Yıllık Abone Bedeli (Postalama ücreti dahil): 80 $
Abone bedelinin folklor/edebiyat adına Uluslararası Kıbrıs Üniversitesinin Türkiye İş Bankası Lefkoşa Şubesi'ndeki TR71 0006 4000 0016 8000 4939 81 no'lu TL hesabına, TR47 0006 4000 0026 8002 1836 63 no'lu Euro hesabına veya TR48 0006 4000 0026 8001 8819 75 no'lu Dolar hesabına yatırılarak, dekontun adresimize gönderilmesi gereklidir. (Abonelerimiz yıl içindeki yat artışlarından etkilenmezler.)
folklor/edebiyat'ta yayımlanan yazılar *MLA Folklore Bibliyography* ve *Türkologischer Anzeiger Viyana* tarafından taranmaktadır.

Hazırlık – Baskı: Uluslararası Eğitim Öğretim Ltd. Şti - Başkent Matbaası, Bayındır Sokak 30/E Kızılay / Ankara
süreli yayın

Yayın Kurulu / Editorial Boards

Prof.Dr. Abdulkadir Gürer (Anadolu Üniversitesi)
Prof.Dr. Ahmet Gökbel (Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Necmi Yaşar (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Pehlivan (Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Akile Gürsoy (Yeditepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman Öztürk (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Asker Kartarı (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Aynur Koçak (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Bekir Onur (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Bernt Brendemon (Finlandiya)
Prof Dr. Birsen Karaca (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Celil Gariboğlu Nagiyev (Bakü Asya Ünversitesi)
Prof. Dr. Cengiz Tosun (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Edip Günay (İstanbul Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Erman Artun (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Esma Şimşek (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Eva Csato Johanson (İsveç)
Prof. Dr. F. Belkıs Kümbetoğlu (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Fırat Kutluk (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Fuat Bozkurt (Akdeniz Ünversitesi)
Prof. Dr. Gülsün Parlar (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hande Birkalan (Yeditepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan Özdemir (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Haşim Karpuz (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan Başgöz (ABD)
Prof. Dr. İlhan Tomanbay (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. İsa Habibbeyli (Nahcivan Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail Öztürk (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Jaklin Kornfilt (ABD)
Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Maria Ivanics (Macaristan)
Prof. Dr. Mehmet Ölmez (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof.Dr. Metin Karadağ (Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi)
Prof.Dr. Muharrem Caferli (Nahcivan Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhtar Kutlu (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Musa Yaşar Sağlam (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Namık Açıkgöz (Muğla Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuran Elmacı (Dicle Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat Yusuf Saragöl (Romanya)
Prof. Dr. Oğuz Makal (Beykent Üniversitesi)
Prof. Dr. Oktay Belli (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Suat Karantay (Boğaziçi Üniversitesi)
Prof. Dr. Taner Timur (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Tuna Ertem (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Tülay Er (Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Umay Günay (YÖDAK-KKTC)
Prof. Dr. Veysel Sönmez (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Yıldıray Erdener (ABD)
Prof. Dr. Zafer Önler (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof.Dr. Zühal Ölmez (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayten Kaplan (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Taşğın (Dicle Üniversitesi)
Doç.Dr. Ali Yakıcı (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Dilek Batislam (Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Luiba Çimpoeş (Moldova İlimler Akademisi)
Doç. Dr. Medine Sivri (Osmangazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa Oral (Akdeniz Üniversitesi)
Doç.Dr. Nilgün Çıblak (Mersin Üniversitesi)
Doç. Dr. Nur Gürani Arslan (Boğaziçi Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin Arseven (Akdeniz Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER

folklor/edebiyat'tan / Metin Turan 5-6

Annesiz Kızlar:Modern Babaların Modern Kızları / Aksu Bora 7-15

Medyanın Seyirlik Sunakları:
Yarışma Programları / Sevgi Kesim Güven- Altan Kar 17-32

Kırım Karaylarının Halka Edebiyatı Kaynakları:
"Mecumalar"/ Tülay Çulha 33-42

Bünyesinde Art Veya Ön Damak /G/ Ünsüzü Bulunduran
Yapım Eklerinin Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine
Tarihsel Seyirleri Üzerine / Aziz Gökçe 43-72

Cumhuriyet İdeolojisinin Halk Benimsetilmesinde Kars Halkevi ve
Doğuş Dergisinin Rolü (1933-1950) / Funda Selçuk Şirin 73-104

Benlikten Kaçışın Öyküsü:
Abdullah Efendi'nin Rüyaları / Tülin Arseven 105-120

Türkiye'de Küresel Medya ve Rock Müzik Kültürü ile Kurulan
Kültürel Ortamlar / Hürriyet Konyar 121-156

Şiirde Anlatım ve İçeriğin Dilbilimsel Boyutları / Nihat Bayat 157-168

Müzik Türlerine İdeolojik Yaklaşım: 1970-1990 Yılları
Arasında TRT Sansürü / Gülay Karşıcı 169-178

Yezidi ve Alevi Ortak Mitosları/ Ç. Ceyhan Suvari 179-192

Nijat Özön ve Türk Sinema Tarihyazıcılığı/ Emrah Doğan 193-212

Türkiye'de 1960'larda Toplumsal Gerçekçi Sinemada
Aile İdeolojisi/ Hatice Yeşildal 213-226

Haçlı Seferlerinin Doğu Hıristiyanlığı Üzerindeki
Etkileri/ Philip K. Hitti (Çev.: S. Haluk Kortel) 227-232

folklor/edebiyat, cilt:16, sayı:61, 2010/1

MÜZİK TÜRLERİNE İDEOLOJİK YAKLAŞIM: 1970-1990 YILLARI ARASINDAKİ TRT SANSÜRÜ

Gülay Karşıcı*

Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde müzikle ilgili yasakların başlaması gösterilen hedef doğrultusunda gelişir. Ulusal kimlik, resmi ideoloji, batılılaşma gibi etkenlerin müziğe yansıması inanılmaz olur. Hedeflerin başarıya ulaşabilmesi için öne sürülen koşulların uygulanması sıkı bir şekilde denetlenir. Değişik dönemlerde farklı biçimlerde gelişen bu denetimi üç ana bölümde incelemek yerinde olur. Her yönüyle "hasta" olarak tanımlanan Osmanlı kültürünün tümüyle bir yana bırakılması ana amaçtır.

Ulusal kimlik ve bu kimlikte yer alacak resmi ideolojinin hedef gösterdiği müzik yapılanması için iki şeyi anımsamak yeterli. İlki Ziya Gökalp'ın 1923 yılında Türkçülüğün

* Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Üyesi

Esasları'nda yazdıkları, diğeri ise Atatürk'ün 1.11.1934 tarihinde T.B.M.M.nin 4. dönem toplanma yılının açılış konuşmasındaki sözleri. Yine kabaca çeşitli dönemlerde kurulan Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri'nin programlarına göz attığımızda karşımıza çıkan görünüm bu doğrultudadır. Sözgelimi 9.7.1942 tarihinde kurulan 1. Şükrü Saracoğlu Hükümeti'nin Programı ve Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in sözleri: "Biz Türküz Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar vicdan ve kültür meselesidir" (Kantarcıoğlu 1987: 45).

7.11.1969 tarihinde kurulan II. Süleyman Demirel Hükümeti Programı'ndan bir alıntı: "Devlet Tiyatrosu, Devlet Opera ve Balesi'nin daha da gelişmesi ve yurt sathında daha geniş halk kitlelerine hitap edebilmesi sağlanacak ve bu maksatla bölge tiyatroları kurulacaktır."

1.2.1974 tarihinde kurulan 1. Bülent Ecevit Hükümeti Programı: "Kültür ve sanat kuruluşlarının daha da verimli hale getirilmesini, sanatın halka dönük ve herkesin faydalanabileceği bir biçimde gelişmesini ve bu faaliyetlerin yurdun en uzak bölgelerine kadar yayılmasını sağlayacak tedbirler alınacaktır."

5.1.1978 III. Bülent Ecevit Hükümeti, Kültür Bakanı Ahmet Taner Kışlalı'nın sözleri: "Bütün yurtta konservatuvarların ve sanat okullarının kurulup yaygınlaştırılmasına, bu alandaki yerel çalışmaların desteklenmesine, kültür ve sanat merkezlerinin çoğaltılmasına önem verilecektir."

T.S. Eliot'ın kültür tanımlaması ve kültür üzerine düşüncelerinin müzikteki yapılanma için benimsenmesi karşımıza çıkar:

Benim kültür anlayışıma göre kültür bir bütün olarak toplumun mahsulüdür. Bir başka ifade ile toplumu toplum yapan şeydir. Yani kültür bir toplumun herhangi bir kesiminin herhangi bir sınıfının yarattığı bir şey değildir. Entelektüel aristokratların, kültürün organik bütünlüğü içinde daha üst seviyede bir kültür gelişmesini gerçekleştiren kişiler olarak düşünülmesi daha uygundur. Onlar içinde yaşadıkları toplumun kültürünü daha şuurlu bir seviyede temsil eden ve yaşatan kişilerdir. Bu daha üst seviyedeki kültür, hem kendi içinde çok değerlidir hem de kültürün nispeten daha düşük seviyeleri için bir kaynaktır. Böylece kültür içindeki dairevi akım devamlıdır ve her sınıfın kültürü diğer kültür seviyeleri ile devamlı bir şekilde etkileşim halindedir. (1981: 31)

Ülkemizin müzik yaşamını yeniden örgütleme ve düzenleme konusunda çalışmak üzere hükümet tarafından davet edilen ve 1935 yılında Ankara, İstanbul ve İzmir'de incelemelerde bulunan Hindemith raporunda şunları yazar:

Şu sırada bağdarlar Türk ulusunun küğ alanındaki güçlerinin nereye dek uzandığını

göremeyecek kerte gündelik ertiksel işlerin küçük istemleriyle doludur. Onları taşraya göndermeli, ülkenin kırsal küğünü dinlemelerini ve köylülerle aylarca birlikte yaşamalarını sağlamalıdır. Şimdiki durumda uluslarının büyük kesiminin küğsel yetenekleri konusunda da, gereksinimleri konusunda da bir şey bilmiyorlar. Ancak bu konuda deneyimler edindikten sonra çalışmalarını doğru yordamda sürdürebileceklerdi. (Hindemith 1983: 107)

Müzik yapılanması için verilen çabaların temelinde ulusal kimlik yatmaktadır. Denetim içinse özellikle 1930'ların ortalarından sonra işin ahlaksal boyutu devreye girer. Son ölçüt ise 1970'lerde yoğun bir şekilde gündeme gelen siyasal boyuttur. Yine tüm Cumhuriyet tarihi boyunca müziğe elit bakış açısı hiçbir zaman terk edilmez. Muzika-i Hümayun ve Darülelhan'ın isimlerinden başlayan köklü değişim TRT'deki Türk müziği yasağıyla devam eder ve bu olayın izleri günümüze değin uzanır. Geleneksel Türk sanat müziğinin eğitimiyle birlikte radyoda çalınmasının da yasaklanmasıyla geleneğin tümüyle ortadan kaldırılma çabaları belirginleşir. Modernleşme yolundaki en büyük engellerden biri olarak görülen bu müziğe gerici ve Türk olmama gibi özellikler yüklenir.

..."modernleşme" ideolojisinde geleneğe gericilik rolünün atfedildiğinin, çağdaşlaşmanın yolu olarak Batı kimliği seçildiğinin ve demokrasi anlayışındaki halka rağmen niteliğin bir göstergesi olduğu söylenebilir. Bu yasak aydınlar katında alaturka-alafranga ikilemi olarak belirlenen doğu-batı tartışmasını keskinleştirmiştir. Yasağın asıl etkisi ise yarattığı boşluk sonucu halkın Arap radyolarının müzik programlarını dinlemeye başlaması olarak değerlendirilmektedir. (Özbek 1991: 146)

Arabeskin bu denli popüler olmasındaki en büyük nedenin radyodaki Türk müziği yasağı olduğunu savunanların sayısı hayli fazladır:

Kendi radyosunda kendi musikisini bulamayan halk, ona en yakın musikiyi, Arap musikisini dinlemeye başlar. Bazı Arap müelliflerin de ifade ettikleri gibi "aslında Arap zevkine göre tadil ve icra edilen Türk musikisinden başka bir şey olmayan" bu musiki ise o sıralarda batı tesirlerine de açılarak bir yenileşme hamlesine girişmiş ve bu hamlesinde Mısır filmcileri ile –başta Muhammed Abdülvehab olmak üzere- genç hanende ve bestekârların desteğini sağlamış bulunmaktadır... Mısır filmlerinin fevkalade alaka görmesi üzerine zamanın Matbuat Umum Müdürlüğü, bunların Arapça sözlü musiki ile oynatılmasını yasaklamış idi. Bu yasak, bu kabil çoğu yasaklarlar gibi ters netice verdi. Tıpkı 1970'lerden sonra Türkçe söz giydirilen hafif batı müziğinin ortalığı kaplaması gibi o zaman da Türkçe söz giydirilen Arap ezgileri yurdu baştanbaşa sarıverdi, hatta Güneydoğu Anadolu"da halk musikisinin içine kadar sızmayı başardı. Bazı Türk musikişinasları, Mısır filmlerinin Arapça sözlü musikilerini Türkçe sözler katarak düzenlemeye, aynı tarz ve uslupta yeni bestelerle zenginleştirmeye başladılar ve bu yoldan büyük ün ve servet sağlamayı başardılar. 1970'lerden sonra ortalığı kasıp kavuran "arabesk" modasının kökleri aslında bu dönemde atılmakta idi. (Tura 1983: 1512)

Olayın 1970'lerden günümüze başkahramanlarından biri olan Orhan Gencebay'a göre arabeskin ortaya çıkışındaki temel neden değişkenlik arzusudur: "Eğer TRT ve çevresi halkı o çok sevdiği, sevebileceği şeyi, o neyse, bulabilseydi ya da en azından şöyle deseydi: biz ilkiz gelen her türlü fikre saygımız var, Türk müziğinde katkısı olacak herkese kapımız açık, ne yapılabileceğini hep beraber araştıralım deseydi, böyle bir düşünceyle girilseydi, arabesk denen tür oluşmazdı. Çünkü dediğim gibi arabesk değişkenlik arzusundan kaynaklanmıştır." (Özbek 1991: 351)

10-11 Ekim 1980 tarihinde yapılan 1. Hafif Türk Müziği Özel Danışma Kurulu Toplantısı tutanaklarının girişinde toplantının amacı "TRT kurumunun Türk sanat müziğinin hafif türü alanında yapacağı çalışmalara ışık tutmak" olarak açıklanır. Toplantının açılış konuşmasında yer alan şu tümce kurumun müzik yayınlarındaki genel politikası açısından belirleyicidir: "Müzik, TRT'nin en önem verdiği bir yayın türüdür. Hatta TRT uzun yıllar müzik yayınlarının ötesinde müziğe bir yön verme, önderlik etme görevini de üstlenmiş bulunmaktadır". Toplantıya katılanlardan Halil Aksoy'un sözleri de o yalnızca o döneme değil, genel olarak müzik politikamızın nasıl yönlendirilmesi gerektiğine ilişkin ilginç bir örneği içerir:

Kültür Bakanlığı'nda müsteşar muavini durumunda bulunan bir zat bana şöyle anlattı: Aranjman müzik dedikleri yahut hafif batı müziği yahut hafif müzik dedikleri tür toplumun büyük bir kesiminin beğenisini ve ilgisini kazanmıştır. O halde aranjman türü denilen müziklere de bir himaye, devlet himayesi getirmeliyiz, eğitimini kurmalıyız. Orhan Gencebay türü dedikleri bir müzik türü bizim tesbitlerimize göre yaklaşık 15 milyon dinleyicinin ilgisini ve beğenisini kazanmaktadır. O halde bu türün de eğitimini de kurmalıyız, devlet himayesine almalıyız. (1. Hafif Türk Müziği Özel Danışma Kurulu Toplantısı, 1980: 11)

Türkiye Radyoları 2001 Yılı Söz ve Müzik Programları Yapım ve Uygulama Talimatı'nda yer alan bir madde çelişkiyi gündeme getirir: "Dinleyicinin sıkça istediği, günün sevilen ve beğenilen parçalarına da canlı yayın ve postaların özellikleri çerçevesinde yer verilecektir" (2001: 25).

15 Aralık 1990 tarihinde TRT'nin düzenlediği ve İstanbul'da yapılan Hafif Müzik 3. Özel Danışma Kurulu Toplantısı'nda tartışılan şeyler yalnızca müzik yayınları değildir. Ulusal kimlik ve ulusal müzik bu toplantıda da önemli yer tutar. Hesaplaşma sürmektedir ve müzik türleri arasındaki uzlaşı arayışları hâlâ gündemi korumaktadır.

TRT 1970'lerin başında Müzik Denetleme Kurulu'nu yaşama geçirir. Kabaca yayınlanacak tüm müzikler bu kuruldan onay almak zorundadır. Kurulun getirdiği ölçütlere uymayan hiçbir müzik yapıtı yayınlanmaz ve bu durum özellikle popüler müzikler için Demokles'in Kılıcı'ndan farksızdır:

1) İcradaki teknik aksaklıklar:

• Solist ve topluluğun entonasyon ve ritim hataları, ensemble hataları

• Detonasyon

• Çalgı topluluğunun tonlama yönünden uygunsuz, eksik veya dengesiz olması

2) Sözlerin nezih olmaması

3) Prozodi hataları, sözün müziğe ritmik yönden uymayışı

4) Türkçe'yi yabancı şivelerle söylemek

5) Bestelerde müzik kurallarına aykırı ve yanlış yapılan çokseslendirme

6) Türk Halk ve Türk Sanat Müziğinden yapılan uygulamalarda bu müziğin bünyesine uygun olmayan kurallarla yapılan çokseslendirme ve ritmik unsurlar

7) Yerli bestelerde yabancı ülkelerin halk müziklerini veya hafif müziklerini taklit etme

8) Gönderilen müziklerin (yerli ya da yabancı) kötü, bayağı, estetik yönden radyoda yayınlanamayacak nitelikte olması.

Bu dönemlerde siyasal içerikli şarkı sözleri dışında özellikle bir tür olarak Anadolu Pop'a karşı olan tavır belirgindir. TRT'nin özelikle Anadolu Pop'a olan tavrında halk müziğini yozlaştırma endişesi yatar. Kabaca otantikliği koruma kaygısı ağır basar ve bu nedenle halk müziği çalgılarının kullanıldığı hafif müzik parçalarının yayınına izin verilmez: "Halk müziğini dejenere ediyorlar... Folklorik değerlerimizi soysuzlaştırıyorlar... Ele alınan türküler otantik değerini yitiriyorlar... Hafif müziği sanat olarak görmüyoruz" (Erol Pekcan TRT II Çağdaş Türk Sanat Müziği ve Çoksesli Müzik Özel Danışma Kurulu Toplantısı, 1974). Aynı toplantıda Hikmet Şimşek de buna benzer sözler söyler: "Halk türkülerimiz vasıtasıyla halka yanlış zevk veriyorlar" (Hasgül 1996: 67).

Moğollar üyesi Cahit Berkay'ın TRT arşivinden yararlanmak için kuruma gitmesi ve içeri alınmaması, bu tavrın açık bir göstergesidir: "Derlemeciler vardır, gitmişler aylarca, yıllarca Anadolu'yu karış karış dolaşmışlar. TRT arşivlerinde binlerce türkü toplamışlar. Arşive gidiyorsun fakat giremiyoruz. Çünkü tipimiz müsait değil. Musa Öğün zamanı (12 Mart döneminin genel müdürü). Askeri disiplin var. Bizi anarşist gibi görüyorlar" (Kutluk 1994: 19). Ancak Berkay'ın dediği gibi grup üyelerini kuruma sokmayan TRT, yıllarca müziklerini çeşitli dizi ve belgesellerde bolca kullandı. Komikliklerden biri de dönemin ünlü topluluklarından Üç-Hürel'in bir televizyon çekimine ancak saç ve sakallarını keserlerse çıkabilecekleri koşuluyla karşılaşmalarıydı. Koşulu kabul eden Feridun Hürel, uzun saç modasının zaten bittiğini ama halk eğer isterse tekrar uzatabileceklerini söylüyordu.

Bir veri olması açısından 1968-1972 yılları arasında denetime gönderilen parçalara göz atmak yararlı olur. Bu dönemde denetime gönderilen şarkı sayısı 2394. Yayınlanabilir

parça sayısı 950, yayınlanamaz sayısı 1444. Sözgelimi Erol Büyükburç'un "Avare Aşık" adlı şarkısı 1970 yılının 16.9, 29.9, 27.10 ve 5.1.1971 tarihlerinde dört kez denetime girer ve tümünde olumsuz rapor alır.

Tekseslilik-çokseslilik tartışmalarında aktif rol oynayan, otantiklik saplantısı içinde Anadolu Pop'a karşı tavır alan, batı sanat müziğindeki türkü çokseslendirmelerine onay verip bunu pop müzikte yasaklayan kurumun tüm bu genel politikasını kendi içinde ne denli başarıyla uygulayıp uygulamadığı çok fazla tartışılmadı. Kurumun pop müzikteki baskın yeri de uzun yıllar aşılamadı. Plağını çıkaran her şarkıcının tanıtım için en uygun yerin TRT olduğu konusundaki düşünceleri değişmedi. Yasaklanan onca sanatçının sektörel satış rakamlarıyla altın plak aldığı yıllarda kimse denetim mekanizmasına parça göndermekten vazgeçmedi. Tüm denetim kurullarının ve Eurovision jürilerinin anlamsızlığına karşı çıkılamadı. Özdemir Erdoğan 1983 yılındaki Eurovision Türkiye elemelerinden sonra şunları söyler: "Böyle bir jürinin hafif müzik yarışma birincisini tayin etmeye hakkı var mı? Ben Adnan Saygun'u, Gürer Aykal'ı, Nida Tüfekçi'yi denetliyor muyum ki onlar benim müziğimi denetliyorlar?" (Kutluk 1994: 35).

2001 yılında yaşanan iki olay, TRT denetimini bir kez daha gündeme getirir. TRT FM'in yayına başlamasıyla müzikte yıllarca uygulanan kurallar ve getirilen ölçütler büyük ölçüde bir yana bırakılmıştı; ancak bir albümün toptan yayınlanamaz raporu alması, arabesk yayınlayan bir televizyon programı hakkında da soruşturma açılması konuyu yeniden canlandırdı. Rahmi Saltuk'un son albümü "Hani Kurşun Geçmez" denetim kurulu tarafından tümüyle yayınlanamaz değerde bulunur. TRT Müzik Dairesi Başkanı Mine Çalışal kararla ilgili şu değerlendirmeyi yapar:

Parçaların yedisinde detonasyon gördük. Beş parça da halk müziği tarzında olmadığı için denetimden geçmedi. Bu parçalarda sanatçı müzik üzerine şiir okumuş. Ayrıca parçaların birçoğu halk müziği tarzında değil. Daha önce repertuvara giren parçalarla da benzerlik gösterdikleri saptandı. Denetimi yapan kurulda işinin ehli dört halk müziği uzmanı vardır. Kaset eğer bizim denetimimizden geçseydi daha sonra yayın Denetleme Kurulu'nca sözleri bakımından da incelenecekti. Zaten albümdeki parçalardan bazıları söz denetiminden bile geçmeyebilirdi. Ayrıca ilgili daire yoğun olduğu için söz incelemesiyle birlikte denetleme yapmamızı istemişti. Biz müzikte sorun görünce söz denetimine bile gerek görmedik. (Keskin 2001: 3)

Oysa Saltuk'a göre olay tümüyle siyasal ve Ahmed Arif gibi bir dönemin sakıncalı ozanlarının şiirlerini yorumlaması, bu kararın alınması için yeterli. "Akşam Sefası" adlı bir televizyon programının Türk sanat müziği kalıplarının dışına çıktığı ve piyasa müziğine yer verdiği gerekçesiyle yayından kaldırılmasını ise farklı bir boyutta ele almak gerekir. Arabeskçilerin Türkçe'nin ve Türk müziğinin ırzına geçtiklerini söyleyen devlet bakanı

Yılmaz Karakoyunlu'nun açıklaması şöyle (Akbaş 2002:7): "TRT'de yayın ilkelerinin 4 no.lu başlığı gereği hiçbir şekilde arabesk yayınlanamaz. TRT'nin repertuvarı değişemez. Bunu bir kere söyleyelim. Fakat programı ben kapatmadım TRT genel müdürü kapattı." Bakana Orhan Gencebay'ın "Bir Başka Gece" adlı diğer bir televizyon programına çıktığı anımsatılınca bu konuda da soruşturma başlattığını söylüyor:

TRT yasasının içinde kesin bir madde var. Madde diyor ki hiçbir şekilde müziğin yozlaşmasına sebebiyet verecek yayın yapılamaz. Parantez açılıyor ve arabeske asla yer verilemez diyor. Ayrıca arabeske karşıyım, sonuna kadar da savunurum. Ben bu konuda Meclis'e arabesk müzikle kim uğraşacak diye soruşturma önergesi vermiş milletvekiliyim. Meclis kürsüsüne iki gerekçeyle çıktım: Birincisi Türkçe'nin ırzına geçiyorsunuz, ikincisi Türk müziğinin ırzına geçiyorsunuz. İkisinin de hesabını sorarım dedim. Meclis soruşturması açtırdım. Türkiye'de Türk müziği için gensoru vermiş tek milletvekili benim bu parlamentoda.

TRT 2001 Genel Yayın Planı'nın 57. yüzleminde Müzik Programları başlığı altında saptanan 'hedef ve ilkeler'den kimi örnekler:

Madde 2: "Müziğin yozlaştırılmasına yol açacak görüntülerden, abartılı icralardan ve bu izlenimi veren uygulamalardan kaçınılacak, "arabesk" denilen müzik türüne kesinlikle yer verilmeyecektir".

Madde 3: "Müzik programları sadece eğlence ve vakit geçirme vasıtası olarak değil, eğitim unsuru olduğu da dikkate alınarak toplumun ruhunu inceltici olmasına, programı oluşturan unsurların, sanatçı ve konuşmacıların seçimine özen gösterilecektir".

Madde 7: "Radyo ve televizyon yayınlarında dinleyici ve seyircilerin ahlak ölçüleri ve değer yargıları bakımından yadırgayacağı, bayağı bulacağı, yeni kuşakları Türk dili bakımından yanlışa yönlendireceği sözlerle oluşturulmuş müzik parçalarına yer verilmeyecektir".

Madde 11: "Bütün müzik dallarında zengin bir repertuvar uygulaması gerçekleştirilecek, müziğin her türünün (arabesk vb. yoz müzik hariç) gelişip zenginleşmesi özendirilecektir".

Bunların dışında yine denetim kurallarının Radyo III'deki kimi müzik programları için de uygulandığı gözlendi. 4. maddenin m fıkrası, 10. maddenin ı bendi ve özel yayın esaslarının 10. maddesi gereği kimi programlar yasaklandı. 4. maddenin m fıkrası şöyle: "Çocukların ve gençlerin fiziksel, zihinsel, ruhsal ve ahlaki gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek yayın yapılmaması esasına..." Söz konusu genel yayın esaslarının adı geçen ı bendinde şu sözler yer alıyor: "Karamsarlık, umutsuzluk, kargaşa, dehşet, saldırganlık

gibi olumsuz duygular uyandırmak ve telkin etmek amacına yönelik yayın yapmamak". Özel yayın esaslarının 10. maddesi ise şöyle: "Hedef kitleyi karamsarlığa, kaderciliğe, pasifliğe, bencilliğe, bağnazlığa ve çıkarcılığa yöneltecek her türlü mesajdan, yorumdan kaçınılacaktır".

Rothenbuhler ve McCourt'a göre, yayıncılık endüstrisinin radyoların insanların dinlemek istediği şarkıları çaldığı iddiası doğru değildir:

Ancak gerçekte radyo yayınları popülerliği izlemekten çok, bu popülerliğin hazırlayıcısı olarak işlev görür. Radyonun endüstriyel uygulamaları ayrıca dinleyicinin edilgin olduğunu da varsaymaktadır, ki bu bir ölçüde kamuoyunun kültürel üretim sürecinin son halkasını oluşturduğu gerçeğinden kaynaklanan bir düşünüştür. (Rothenbuhler-McCourt 2000: 108)

Kitle iletişim araçları tarafından seçilen ürünlerin popülerlik kazanması söz konusudur ve popülerlik bu ürünlerin yayınlanması sağlar ve bunun sonucunda popülerlik sona erer. Simon Frith BBC'nin bu konudaki tavrını şöyle yorumlar: "BBC kendini beğenmiş bir tavırla Radio I'in dinleyici beklentilerini karşıladığından emin, ancak bu eminlik yalnızca iddiasının yuvarlak olmasından kaynaklanıyor... BBC halkın beğenisine hem biçim veriyor hem de bu beğeniye karşılık veriyor" (2000: 108).

Todd Storz 1957 tarihli bir makalesinde (The Storz Bombshell) radyo yayıncılığı konusunda kimi öneriler getirir (Barnes 1992: 9):

1) Dinleyici en gözde şarkısını tekrar tekrar dinlemek ister.

2) Program hazırlanışı ve akışı halkın beğenisine göre düzenlenir. Eğer halk günün birinde aniden Çin müziği dinleme gibi bir eğilim gösterirse buna uyulmalıdır.

3) Diskjokey halkı temsil etmez çünkü hem düşünsel anlamda hem de parasal açıdan halkın düzeyinden daha yukarıdadır. Bu açıdan diskjokeyin tercihi tehlikeli olabilir.

TRT'nin 1934'deki Türk müziği yasağından bu yana halkın müzik beğenisinde etkin rol oynama isteği ve bu konudaki direnci belirgindir. Bu olgu Yurttan Sesler'de de kendini gösterir, kurum bünyesinde oluşturulan müzik topluluklarında da, Radyo III'deki müzik programlarında da. Bir devlet kurumudur ve resmi ideolojinin gösterdiği hedef doğrultusunda hareket etmesi doğaldır. Müzik eğitimi kurumlarında arabeske karşı takınılan tavır TRT'ninkinden pek farklı sayılmaz. Bu tip durumlar ülkemizde oldukça sık yaşanır. Martin Stokes Yavuz Top'un dershanesinde bağlama dersleri alan piyasa müzisyenlerin arabesk konusundaki görüşlerini çekinerek açıklamalarını hocalarından alacakları sert nutuka bağlar. Stokes'a göre halk müziği çalanlar arabesk de çalıyordu ve birine duyulan ilgi diğerine duyulmaması anlamına gelmiyordu (1992: 49).

12 Eylül askeri darbesinde pop müziğe getirilen yayın yasağı başka bir ilginç uygulamayı getirir ve TRT'deki tüm pop müzik yapımcıları klasik müzik programları yapmaya zorlanır. Burada öne çıkan şeyin müziğe elit yaklaşım olarak adlandırılamayacağı kesin. Darbenin en büyük sorumlusu olarak gençlik, özellikle üniversite gençliği görülür ve bir şekilde onların dinlediği müzik yasaklanır.

KAYNAKÇA

Akbaş, Arzu: *Arabesk Kavgası Yine Alevlendi*, Hürriyet, 28.5.2002.

Bailey, John: "The Role of Music in the Creation of an Afghan National Identity", *Ethnicity, Identity and Musi*, ed. Martin Stokes, Berg, Oxford-New York, 1997.

Barnes, Ken: "Top 40 Radio", *Facing The Music*, ed. Simon Frith, Pantheon Books, New York, 1992.

Eliot, T.S.: *Kültür Üzerine Düşünceler*, çev: Sevim Kantarcıoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.

Gökalp, Ziya: *Türkçülüğün Esasları*, Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990. (ilk basım 1923).

Hasgül, Necdet: "Türkiye Popüler Müzik Tarihinde Anadolu Pop Akımının Yeri", *Folklora Doğru*, Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü sayı: 62, İstanbul, 1996.

Hindemith, Paul: *Türk Küğ Yaşamının Kalkınması İçin Öneriler*, çev: Gültekin Oransay, Küğ Yayını, İzmir, 1983.

Kantarcıoğlu, Selçuk: *Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

Keskin, Adnan: *Terketmedi Sansür Bizi*, Radikal, 8.12.2001.

Kutluk, Fırat: *Türkiye'deki Pop Müzik Akımlarının Kültürel Çözümlemesi*, (yayınlanmamış doktora tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1994.

Oransay, Gültekin: "Çoksesli Musiki", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c: 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Oransay, Gültekin: *Atatürk ve Küğ*, Küğ Yayını, İzmir, 1985.

Özbek, Meral; *Orhan Gencebay Arabeski*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

Rothenbuhler, E.W - McCourt, T.: "Ticari Radyo ve Popüler Müzik: Seçim Süreçleri ve Etki Faktörleri", *Popüler Müzik ve İleşitim*, ed. James Lull, çev: Turgut İblağ, Çivi Yazıları, İstanbul, 2000.

Savage, John: "The Enemy Within: Sex, Rock and Identity", *Facing The Music*, ed. Simon Frith, Pantheon Books, New York, 1992.

Stokes, Martin: *The Arabesk Debate*, Clarendon Press, Oxford, 1992.

Stokes, Martin: *Ethnicity, Identity and Music*, Berg, Oxford-New York 1997.
Tura, Yalçın: "Cumhuriyet Döneminde Türk Musikisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c: 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
TRT 1. Hafif Türk Müziği Özel Danışma Kurulu Toplantısı, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları no: 22, Ankara, 1980.
TRT Hafif Müzik Repertuvarı 1966-1990, Müzik Dairesi Başkanlığı, Müzik Dairesi Yayınları, Yayın no: 49, Ankara.
TRT Hafif Müzik 3. Özel Danışma Kurulu Toplantısı, Müzik Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1990.
TRT 2001 Genel Yayın Planı, Yayın Planlama Koordinasyon ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı, Ankara.
Türkiye Radyoları 2001 Yılı Söz ve Müzik Programları Yapım ve Uygulama Talimatı, Radyo Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2001.

ÖZET

Kültürel modernleşmenin önemli bir parçası sayılan müzik reformu, Türkiye'de ulusallaşma ve batılılaşma idealleri doğrultunda gelişir. Amaç, Türk halkının gereksinimini duyduğu ulusal bir müzik yaratmaktır. Kökeni Arap ve Bizans müziğine dayandırılan Geleneksel Türk sanat müziğinden uzaklaşma çabaları, 1934 yılındaki radyo yayın yasağıyla sonuçlanır. Aynı şey 1970'lerde popüler müzikler için de görülür. Müzik Denetleme Kurulu, yayınlanacak parçaları denetlemekle yükümlüdür ve TRT, halkın müzik beğenisini kontrol etmek gibi bir misyon üstlenmiştir. Yazı, TRT'nin 1970 ve 1990 yılları arasındaki bu uygulamalarını konu etmekte ve denetim mekanizmasını tartışmaktadır.

Anahtar Sözcükler: TRT, müzik sansürü, batılılaşma

ABSTRACT

AN IDEOLOGICAL APPROACH TO MUSIC GENRES: CENSORSHIP AT TRT BETWEEN 1970-1990

The reform of music was an important part of cultural modernization project in Turkey which was planned both as nationalization and Europeanization.The aim of Westernization project is to try to construct a national music and that is what Turkish people needs. Traditional Turkish Art Music was left because ideologists declare that this music was not originaly Turk and source reach over to Arabic and Byzantine music. Government declared that this music was undesirable and banned from the radio station in 1934. The same thing was seen in popular music during 1970s. The TRT tried to form and control the musical taste of people by the rules of Music Auditing Committee. This paper examines the censorship at Turkish Radio-TV between 1970-1990 and discussing the editorial control.

Key words: TRT, censorship in music, westernization.